

264

Bánki Szilárd

Rebellis tanárok 1939-ben

Aldott emlékü tanító apámtól hallottam először — amikor kiemelte a falusi könyvtárból a Vas Gereben könyvet —, hogy Ő „a nemzet nap-számosa”... Akkor még nem sejtettem, hogy a nevelői katedra édes rabság, ahol gyönyörű és — mi tagadás — sokszor fájdalmasan nehéz a tanító-sors.

Ettől a katedrától búcsúztam el nemrég. Egy évtized a rég letűnt „úri Magyarország” katedráján, és több mint egy negyedszázad a felszabadított magyar iskolában... Sok-sok emlék, élmény rajzik fel emlékezetemben.

Hol is kezdjem?

Szorongó szívvel adtam át állásért folyamodó kérvényemet 1934-ben a minisztériumban. A válasz: „Jöjjön, Kolléga úr. egy-két év múlva érdeklődni!”

A következő évben csoda történt: mehettem Szombathelyre, rendkívüli tárgyat tanítani. Státuszon kívül, német társalgást vezettem, heti 2 x 2 órában, 76 pengőért; ez a pénz tanítványaim szüleinek zsebéből vándorolt az én koldus zsebembe.

Két év múlva az ország ellenkező pólusára dobott a sorsom: egy alföldi mezőváros felé dőcögött velem a vonat. Két súlyos bőröndömbe ruháim, könyveim — de a szívem könnyű volt és boldog! Én, a néptanító gyereke, végre a kollégákkal egyenrangú emberként taníthatok.

Egy makói orvos felesége már a vonatban jóindulatúan figyelmeztetett: csakis hintóval vitesszem be éktelen nagy bőröndjeimet, nehogy magam cipeljem végig a kisvárosra, mert megláthatnak leendő tanítványaim, vagy a „férjfogó”, módos lányosmamák, és akkor én, a pesti új tanár már a kezdet kezdetén erkölcsi halott leszek. És feltétlenül a Koronában szálljak meg, az a legelőkelőbb!

Új címem így hangzott: i. k. ó. t. Ó, szerencsésebb mai ifjú tanárnemzedék, tudja-e valaki is, hogy a fenti betűk nevem után azt jelentették: ideiglenesen megbízott, kiegészítő, óradíjas tanár... És hányan voltunk ilyenek!

Tanítottunk, vitatkoztunk, módszereskedtünk, óravázlatokat írogattunk és — szerencsére — sportoltunk is. A nős kollégák élete anyagi vergődésbe fűlt; de fiatalágunk optimizmusa sok erőt adott.

Nagy próbatétel és főként nagy lecke volt számomra a makói tanárkodás. Megfordultam ötszobás, perzsaszőnyeges alispáni meg főjegyzői lakásokban, és jártam parányi, nyomorúságos zsellérviskókban. Mi, fiatal tanárok, kuporogtunk és kuporgattunk szürke kis albrételekben. Kifőzdében ebédeltünk, ott olcsóbb volt, és magunk közt voltunk...

A helybeli Pénzügyigazgatóság vezetője egy ízben valahol szóvá tette, hogy „ezek a szegény óradíjas tanárok beérik a kifőző prolikosztjával — holott helyük az Úri Kaszinó éttermében volna, ahol a városi értelmiség eljete ebédel!” Am ott a

Az „Így éltem, dolgoztam a felszabadulás előtt” című pályázatra beérkezett pályámú

menű 70 fillér helyett 1 pengő 20 fillérbe került volna, ez pedig az óradíjas tanár pénztárcájának kibíráhatatlan volt.

Sértett önértékünkben kérdőre vontuk a pénzügyigazgatót — a háromtagú küldöttségnek én is tagja voltam —, amire a megszeppent bankember, a helyi lapban kijelentette, hogy a tanárok, „a tudomány és a keresztény nemzeti világnézet terjesztői, mindenkor és mindentűt az értelmiség krémje”. Ettől az elégtételtől épp oly lapos maradt a pénztárcánk, mint addig, de tartozom az igazságnak azzal, hogy megmondjam: büszkék voltunk győzelmünkre. Mégis csak szép és jó élni! — mondogattuk egymásnak boldogan.

Teniszezttem, sakkoztam, az iskolai könyvtárból cipeltem haza a sok olvasnivalót. Estéknként pedig sokszor egyedül csavarogtam a kisváros macskaköves utcáin, mert egy-egy zenés helyet, zónapörkölttel és egy hosszúlépéssel, hetenként legfeljebb egyszer engedhettünk meg magunknak.

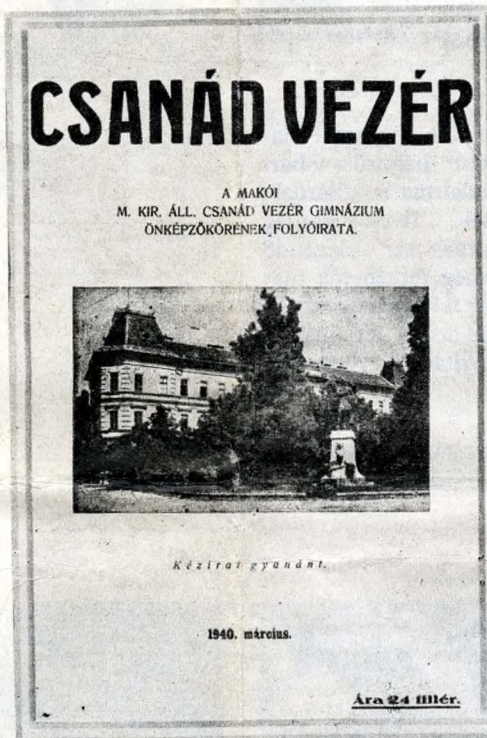
A szegénység és az igénytelenség ekkortájt életem jellemzőjévé vált és meghatározta személyiségemet is. De a gyerekeket szerettem és nagyon szerettem tanítani. Kellemetlenségem csak akkor támadt, amikor az alispán leányának osztályfőnöke lettem.

Marika ötödikes gimnazista volt. A fiatal tanárok kezécsókolommal köszöntötték a teniszpályán. Én más véleményen voltam, s bizony ebből is származott némi bonyodalom. A Vármegeházán híre ment, hogy a gimnáziumhoz helyeztek Pestről egy taknyos, kezdő tanárt, aki még köszönni sem tud rendesen.

Egyik délelőtt, szinte a tanítási órától „kértettek be” tanártársammal együtt a Vármegeházára, ahol le se ültettek, de megittunk fejenként két stampedli likórt, azután megígértették velünk, hogy a kislány „remélhetőleg” jeles lesz vegytanból és magyarból. Szédelegve jöttünk visszafelé a Vármegeház udvarának hatalmas jegenyefái között és keserűen nevetünk egymásra: hát miért akarjuk mi lelkiismeretünk mérlegén a hagyományos parasztyereket és az úrilányt egyformán mérni, azaz osztályozni?!

Pályakezdekésnek ezek az extrém élményei mélyen emlékezetembe vésődtek s nem halványodtak el az idő múlásával. Elkísértek a gyakorló gimnázium igazgatói székébe is, hogy a hospitáló tanárjelöltek, a legifjabb tanárnemzedék elé tárjam, történelmi tanulságul...

Elmeséltem nekik azt is, hogy a választások

Makói iskoláról készült fénykép egy önképzőköri kiadvány címlapján, 1940-ből

A pesterzsébeti Kossuth Lajos gimnázium 1957-ben végzett tanulóival

előtt egy délelőtt a Városházára rendelték bennünket, fiatal tanárokat, ahol libasorba állítva, a kezünkbe nyomott töltőtollal aláírtatták velünk a MÉP (Magyar Élet Pártja) és a NEP (Nemzeti Egység Pártja) hivatalos kormánylistáját, hogy biztosítsák a voksunkat. Ez a „titkos” szavazásra fittyelhányó, lélektani hadviselés meg is tette a hatását: a tanári karból csak egyvalaki mert a Független Kisgazda Pártra szavazni, csak mi tudtuk, melyikünk.

Egyszer engem is kihallgatott a rendőrség, mint az önképzőkör vezetőjét. Az egyik diákomról ugyanis kiderítették, hogy korábban „kapcsolatban állott József Attilával...”!

Újságot, könyvet elég ritkán vásároltunk.

Hétköznap iskolánk előfizetett lapjait (Nemzeti Újság, Új Magyarország) olvashattuk, de vasárnap rendszeresen megvásároltuk a Magyar Nemzetet. Élénken emlékszem még ma is a lap 32 oldalas, tartalmas vasárnapi számaira, egész szellemiségére, amely azokban a léleksorvasztó években olyan várakozásteli és lázadó atmoszférát teremtett a makói gimnázium tanári szobájában. Pethő Sándor, a tanár-főszerkesztő, Szeffű Gyula, Erdey-Grúz Tibor, Gogolák Lajos és a többiek cikkei hétfőnként titokban kézről-kézre jártak az iskolában.

Egy szép napon megjelent iskolánkban, a Csánád vezér gimnáziumban Naszluhác Jenő, vagyos helybeli patikus – 1944-ben Szőlősi Jenő néven Szálasi helyettese –, és bejelentette az igazgatónak, hogy ezek a fiatal tanárok az ellenzéki, baloldali Magyar Nemzetet olvassák. Mondanom sem kell, alapos dorgatóriumban részesültünk!

Végül is nagy fába vágtuk a fejszénket. Elhatároztuk, hogy javítani fogunk sorsunkon.

Országos méretű mozgalmat kezdeményeztünk, memorandumot írtunk Hóman Bálinthoz, a hosszú évek óta esedékes véglegesítésünk, kinevezésünk érdekében. Csak a biológiai létminimumot követeljük. Lesz, ami lesz!

És szervezkedni kezdtünk. Öttagú intézőbizottságot választottunk. Közösen megfogalmaztuk a memorandumot. Raffay bácsi, a helyi újság nyomdása, öreg szervezett munkás, illegálisan kinyomtatta.

A megszólítás így hangzott: „Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr! Kegyelmes Urunk!” Gróf Teleki Pálnak és Hóman Bálintnak címeztük a memorandumot. A végén a dátum: kelt 1939 tavaszán... és ekkor fehér lapokon, sajátkezűleg, tintával írva, 600 kinevezetlen tanár neve következett. Hogy ezt miképp csináltuk?

A memorandum egy-egy kinyomtatott példányát és mellékletként egy ív fehér papírost megküldtük az ország különböző iskoláiba, hogy ott is írják alá a kinevezetlen, óradíjas tanárok – ahogy akkoriban neveztek bennünket: a Hóman-boyok. És szerte az országból jöttek a válaszevelek, gyűltek az aláírások. A költségekre postabélyegben kaptunk néhány pengőt. S a visszaérkezett, aláírt íveket díszes, fekete albumba kötöttük.

Az akció híre kiszivárgott – mi voltunk Makón a rebellesek –, de a lavinát már nem lehetett megállítani. Eckhardt Tibor kisgazda képviselő és Szőlősi Jenő interviálni akartak a Parlamentben. Sokat töprengtünk: mit tegyünk? A mi jogos lázadásunk tüzénél más ne süsse meg a maga politikai pecsenyéjét! Ugyanis ebben az időben a Szőlősi vezette Nemzeti Front nevű nyilas szervezet már bontogatta a szárnyait Makón.

Kapóra jött a kormányférfiak választási körútja. Kölcsönkért sötét ruhában meg frakkban, Berg Pali kollégánk rozszant Steyr gépkocsiján robotunk Szeged felé. Útközben egy kellemetlen defekt. De tovább, tovább! Szívünk a torkunkban dobogott: most, vagy soha!

Végül is a Szeged melletti Szatymazon nyújtottuk át – a választási agitáció közben – Teleki Pál grófnak és Reményi-Schneller pénzügyminiszternek a 600 aláírással ellátott, egy keszerűen

csalódott fiatal tanárnemzedék alázatos memorandumát. Teleki Pál kezét nyújtott és leventecserkész köszöntéssel búcsúzott: „Szébb jövőt!” „Légy résen!”

Hónapokig vártunk, reménykedtünk. Közben humorunk sem hagyott el; ezt fejezte ki az a karikatúra, melyet Szerencsi Zoltán rajzszakos kollégánk készített nagy vállalkozásunkról. A szelletes, fele színés, fele tusrajz-karikatúra a következőt ábrázolta:

Egy nagy állami gépkocsi robot az országúton... A volánán Teleki Pál, mellette a pénzügyminiszter, Reményi-Schneller. Kezében a vasos memorandum. Teleki Pál fején virágos, árvalányhajás kalap. Elöl, hátul porzik az út. És messze mögöttük az út porában, az országút közepén tanárok integetnek. (Az árokban felborult gépkocsijuk!) Teleki Pál félig hátrafordulva, felénk bök az ujjával és odaszól Reményi-Schneller pénzügyminiszterhez (szöveg a rajz alatt): „Teljesítsd már ezeknek a Reményit, de Schneller, mint eddig!”

A magyar–német nyelvű szójátékot én agyaltam ki (schneller: gyorsabb, gyorsabban). A karikatúrát elküldtük a Pesti Hírlapnak, de nem kö-

zölték. Később országgyűlési képviselőnkől hallottuk, hogy Hóman miniszter pulykavörös arccal csapkodta az asztalt a Parlamentben, miután elolvasta a memorandumot. (A memorandum eredeti, Makón illegálisan nyomtatott teljes szövegének két példánya a birtokomban van.) A makói rebelleket pedig büntetésből szétszórták az ország különböző iskoláiba.

Bevallom: egy protektorom és a vak véletlen folytán én a sok évi száműzetés után haza – még-hozzá a pesterzsébeti Kossuth Lajos Gimnáziumba kerültem, 1940 végén.

Kimondhatatlanul boldog voltam, pedig akkor már tragikus gyorsasággal követték egymást a nemzetvesztő események.

Épp a német és az olasz külügyminisztert „ünnepelte” Budapest utcára parancsolt népe és a kivezényelt diákság, 1941 elején, amikor a Rákóczi útról felrohantam a z Athenaeum Nyomdába, mert híre jött, hogy beérett makói mozgalmunk gyümölcse. A Hivatalos Közlönyből megtudtuk, hogy Hóman Bálint kegyelmes úr néhány ezernyi kinevezéssel éhlyített sorsunkon.

De közeledett Magyarország tragikus belesodortatása minden idők legembertelenebb háborújába. Az élet megnehezült, az árak emelkedtek, anyagi helyzetünk most sem volt rózsás.

Már nős voltam, első gyermekünket vártuk, amikor szívdbogva nyitottam be Jámbor főigazgató úr szobájába és magántanításra kértem engedélyt. A főigazgató úr azt mondta: a helyettes tanári fizetésből már szépen meg lehet élni, a rendesből pláne. Legyünk szerényebbek, a következőzés nem hazafias cselekedet. Hamarosan a frontokon kell majd helytállni! Volt olyan idő – vigasztalt a főigazgató úr –, amikor még ő is mosogott. Én is szoktam – válaszoltam szinte elérzékenyülve; jó szüleim arra neveltek, semmilyen munka sem szégyen. Úgy látszik, a főigazgató úr is elérzékenyedett, mert „szoros kivételként” megkaptam az engedélyt.

Két tanú (szakfelügyelők voltak) jelenlétében íolyt a kihallgatásom. Mindkettő jól ismert, az iskolában agyba-főbe dicsértek. De ezúttal mosolytalan, fagyos arccal álltak ott. Egyikük sem fogott velem kezét, amikor tőlük is elköszöntem. Igen: ezt tette a szervilista közszellem. Őméltósága jelenlétében nem mertek hozzám kedvesek lenni.

Hát így éltem, így dolgoztam, így küszködtem a felszabadulás előtt. Az elmesélt epizódok, azt hiszem, némileg megmutatják, milyen volt Gárdonyi „lámpásainak” sorsa az úri Magyarországon.

Nagyot fordult azóta a világ!

Igaz, épp elég gonddal, bajjal, tépelődéssel és botladozással találkoztunk azóta is. Kísérletek, reformok, továbbképzés stb.; bonyolult, sokrétű munka szakadt ránk. De mindig éreztem, hogy a nevelők becsületes helytállásukért megbecsülést kapnak cserébe. És a kezdő pedagógusok sorsát össze sem lehet hasonlítani a mi egykori nyomorúságunkkal!

Azt nem is tudom kellően érzékeltetni, mit jelentett számomra a több mint negyedszázados tanítás a csepeli dolgozók esti tagozatán. Munkástanítványaim őszintesége, embersége mindig megfogott. Terveiket, életük fordulóit el-elmeséltek nekem, s én is beszéltem nekik gondjaimról, örömeimről, elöttük is felidéztem küzdelmes pályakezdemésem emlékeit. Olyan emberközelségbe kerültem, hogy ez is serkentő erővé vált az eredményesebb tanulásban és tanításban. Sok-sok tanítványom van azóta felelős, vezető állásban.

De mindaz, amit a XXI. kerületi Jedlik Ányos Gimnázium igazgatójaként és a felnőtt-oktatás tanáraként a csepeli gyáróriásban átéltem, tanultam és meggyőződéssel továbbadtam – mindaz már egy másik élménybeszámolóba tartoznék.

Kossuth-emléktábla a pesterzsébeti gimnáziumban

A csepeli dolgozók esti iskolájának ballagásán

